

Primljen: 18.09.2020.

Pregledni rad

Prihvaćen: 13.11.2020.

UDK: 316.72:37:81

Uloga interkulturalne kompetencije u podučavanju engleskoga i njemačkoga jezika

The role of intercultural competence in teaching English and German language

¹Anita Lemić Stagličić, ²Nikola Lemić

¹Veleučilište “Nikola Tesla” u Gospiću, Bana Ivana Karlovića 16, 53000 Gospić

²HEP Gospić, Smiljan BB, 53211 Smiljan

e-mail: ¹alstaglicic@gmail.com, ²ninolemic@gmail.com

Sažetak: *Kad promatramo obrazovni sustav, nemamo osjećaj da se nešto uvelike promijenilo od trenutka uvođenja obveznoga školovanja. Većina profesora se i dalje oslanja na frontalni pristup predavanju, po već uhodanim parametrima: učitelj govori, učenik sluša. Iako je ovakvo stajalište prilično obeshrabrujuće, ono nije u potpunosti točno i mogu se primijetiti pozitivni pomaci u novim znanjima koja se usvajaju tijekom godina učenja o učenju. Promjena pristupa u predavanju vidi se ponajviše u nastavi engleskoga i njemačkoga jezika jer se prijašnji pristup pokazao manjkavim, te nije odgovarajuće pripremao učenika za prošireno, europsko tržište rada. Ulaskom u Europsku uniju, Republici Hrvatskoj su se otvorila mnoga vrata, što je najviše vidljivo u visokoškolskom obrazovanju. Bologna i Erasmus u potpunosti su izmijenili poznate studije i uveli hrvatske studente u sustav u kojem konačno mogu biti valjano vrednovani i mogu ponuditi svoja znanja na europskom tržištu. Erasmus, najuspješniji projekt studentske razmjene u europskoj povijesti, omogućio je i hrvatskim studentima da jedan dio svoga visokoškolskoga*

obrazovanja provedu izvan matične zemlje. Na ovaj način studenti su dobili priliku uistinu naučiti jezik zemlje domaćina, upoznavši pritom i kulturu. Ovakva vrsta obrazovanja otvara hrvatskim studentima vrata europskoga tržišta i uči utjecajnoj i efektivnoj komunikaciji s pripadnicima drugih kultura.

Ključne riječi: *podučavanje stranih jezika, engleski jezik, njemački jezik, Erasmus, studentska razmjena, interkulturalna komunikacija*

Abstract: *When we look at the educational system, we don't have the feeling that something has changed much since we introduced compulsory schooling. Most teachers still rely on a frontal approach to the lecture, according to already established parameters: the teacher speaks, the student listens. Although this view is rather discouraging, it is not entirely correct, and positive developments can be noticed, new knowledge that we have acquired over the years of learning about learning. The change in approach in the lecture can be seen mostly in the teaching of English and German language, precisely because the previous approach proved to be deficient, and did not adequately prepare students for the expanded, European labor market. By joining the European Union, many doors have opened for Croatia, which is most visible in terms of higher education. Bologna and Erasmus have completely changed the studies we knew and introduced Croatian students to a system in which they can finally be properly evaluated, and offer their knowledge in the European market.*

Erasmus, the most successful student exchange project in European history, has also enabled Croatian students to spend a part of their higher education outside their home country. This way, students were given the opportunity to truly learn the language of the host country, while also getting to know the culture. This type of education opens the door of the European market to Croatian students and teaches them influential and effective communication with members of other cultures.

Key words: *foreign language teaching, English language, German language, Erasmus, student exchange, intercultural communicate*

1. Uvod

Podučavanje stranih jezika razlikuje se od klasičnog podučavanja jer nužno uključuje multikulturalnu i interkulturalnu komponentu. Razvoj modernoga društva pogodovao je globalizacijskim tekovinama, pa su se samim time i obrazovni sustavi tih društava prilagođavali novonastalim promjenama. Uspješna komunikacija ne podrazumijeva samo ponavljanje naučenoga lingvističkoga koda, već i sposobnost harmonične interakcije s ljudima iz različitih kultura što znači da su jezik i kultura usko povezani i u podučavanje je potrebno integrirati kulturološku komponentu. Ovaj rad će se osvrnuti na podučavanje engleskoga i njemačkoga jezika, pa je potrebno uočiti razlike među jezicima u različitim govornim područjima, te ući u različite kulturološke dimenzije jezika.

Integracija kulturne komponente u učionicu stranoga jezika postavlja temelje već trideset godina (Corbett, 2003) ali se u jezičnoj praksi pokazalo kako je kulturološka odrednica marginalizirana, te se kultura stavlja u drugi plan. Prilikom podučavanja jezika ove dvije odrednice nisu hijerarhijski jednake, te se više pozornosti pruža jezičnoj komponenti, a podučavanje jezika se još uvijek snažno oslanja na primjenu gramatičkih i pravopisnih pravila (Lazar et al., 2007). Ipak, podučavanje stranih jezika mora odgovarati raznim socijalnim situacijama u kojima se sudionici nalaze ili će se potencijalno naći. Osnovna odrednica podučavanja stranoga jezika je upravo interkulturalizam, te zahtijeva promjenu pristupu podučavanja. Učionica stranoga jezika postaje mjesto interkulturalnoga susreta i razmjene informacija, nasuprot klasičnom mjestu usvajanja informacija, kao što je to slučaj kod frontalnoga načina predavanja.

2. Interkulturalno obrazovanje

Pristup u podučavanju stranih jezika u mnogočemu se razlikuje od načina na koji pristupamo klasičnom podučavanju, zbog multikulturalne i interkulturalne komponente koju podučavanje jezika nužno uključuje. Cilj proučavanja interkulturalne komunikacije jest dati odgovor na pitanje kako ostvariti valjanu komunikaciju među ljudima koji ne dijele isto kulturološko iskustvo i tim se pitanjem moraju voditi predavači stranih jezika prilikom planiranja i provedbe nastavnoga sata.

Razvoj modernoga društva utjecao je na približavanje kultura, globalizacijske tekovine učinile su svoje, i udaljenost između najudaljenijih dijelova zemljine kugle svela se na jedan klik. Obrazovni sustav mora se prilagoditi nadolazećim promjenama, te odgojiti društvo za interkulturalnu komunikaciju, u čemu najveću ulogu ima nastava stranih jezika. Ulaskom u EU i Republika Hrvatska našla se u globalnom selu, te su ostvareni uvjeti za interkulturalnu razmjenu koja, kao i uvijek, počinje na mjestima uobičajene razmjene znanja i informacija u medijima i na sveučilištima.

Svjetski ekonomski i gospodarstveni odnosi, kao i globalističke tendencije, ali i europsko tržište, podrazumijevaju povećanje međusobne interakcije među europskim građanima koji će u sve većem broju razmijenjivati iskustva i ideje širom svijeta. Ovakav razvoj dovest će do interkulturalnih susreta (Weber, 1997) koji će morati odgovarati raznim socijalnim situacijama u kojima se sudionici nalaze. Možemo, dakle, zaključiti kako je osnovna odrednica podučavanja stranoga jezika upravo interkulturalizam i on zahtijeva promjenu pristupa podučavanju. Prilikom učenja stranoga jezika, osim jezične, u vidu moramo imati i kulturološku komponentu jezika, pa učionica stranoga jezika postaje mjesto interkulturalnoga susreta i razmjene informacija. Uspješna komunikacija ne podrazumijeva samo ponavljanje naučenoga lingvističkoga koda, već i sposobnost harmonične interakcije s ljudima iz različitih kultura. Fluentnost sama po sebi nije dovoljna za uspješnu komunikaciju među pripadnicima različitih kultura (Lazar et al., 2007) te ukoliko želimo biti uspješni u interkulturalnoj komunikaciji, moramo poznavati i kulturu govornika te jezika koji govorimo. (Meyer, 1991) Uska povezanost jezika i kulture podrazumijeva kako podučavanje stranoga jezika ne može biti uspješno bez uključivanja kulture zajednice čiji jezik podučavamo.

Integracija kulturne komponente u učionicu stranoga jezika postavlja temelje već trideset godina (Corbett, 2003), ali se u jezičnoj praksi pokazalo kako je kulturološka odrednica marginalizirana, te se kultura stavlja u drugi plan. Prilikom podučavanja jezika ove dvije odrednice nisu hijerarhijski jednake, te se više pozornosti pruža jezičnoj komponenti, a podučavanje jezika još uvijek se snažno oslanja na primjenu gramatičkih i pravopisnih pravila (Lazar et al., 2007)

No, i kada bismo ravnomjerno uključili kulturološku komponentu, nastaje problem u provedbi jer postoji realan strah kako će se govornici jezika kojega podučavamo okarakterizirati kao

“drugi” pa samim tim i “čudni i drugačiji”, zbog čega je gotovo nemoguće prikazati kulturu određenog naroda, i ne obojati ju predrasudama prenošenih stoljećima imagološkim putem. Unatoč dobroj namjeri da se potakne tolerancija i pozitivna reakcija na željenu kulturu, čini se kako učenici počinju percipirati drugu kulturu kao homogenu zajednicu s “čudnim običajima i generaliziranim ponašanjem” (Damen, 2003)

Svrha interkulturalnoga obrazovanja promovirati je i razvijati:

- bolje razumijevanje kultura u modernom društvu
- sposobnost komunikacije među pripadnicima različitih kultura
- fleksibilniji i otvoreniji stav prema kulturnih različitostima
- spremnost ljudi za aktivno uključivanje u socijalnu interakciju s pripadnicima različitih kultura (Ouellet, 1991)

Prilikom poučavanja stranoga jezika, te uključivanja kulturološke komponente, nužno je zauzeti poziciju kulturnoga relativizma (Pogledaj u: Hall, 1989) što podrazumijeva suzdržavanje od jednostranih zaključaka prilikom interakcije s pripadnikom različite kulture, te izbjegavanje primjene normi društva iz kojega dolazimo na drugu skupinu.

3. Jezik i kultura

Kako se ovaj rad osvrće na podučavanje engleskoga i njemačkoga jezika, potrebno je uočiti razlike među tim jezicima u različitim govornim područjima, kao i uočiti različite kulturološke dimenzije jezika. Prema Hall 1989, čak su i prostor i vrijeme jedinstveni u različitim kulturama, te možemo razlikovati kulture s niskim kontekstom od kultura s visokim kontekstom.

Kad govorimo o visokom i niskom kontekstu kulture, govorimo o količini informacija koju poruka mora sadržavati kako bi komunikacija bila uspješna. Kad određena poruka sadrži mali broj informacija jer je ostatak informacija potrebnih kako bi se poruka u potpunosti razumjela govornicima već poznat, riječ; je o poruci visokoga konteksta. Kao primjer komunikacije visokoga konteksta možemo dati primjer razgovora između dva dugogodišnja prijatelja. Poruke između njih mogu biti kratke jer su govornicima razumljive u odnosu na kontekst. Ovakav razgovor se ne može voditi među osobama koje su se upravo upoznale jer se ne mogu dekodirati putem poruka koje su osobe razmijenile u prošlosti. Ovo je važno jer različite kulture imaju

različite pristupe jeziku, te na različite načine ocjenjuju što je prikladna, a što neprikladna komunikacija, te na ovaj način jezik postaje sredstvo kojim oblikujemo svijet. Ovo shvaćanje je nužno prenijeti na učenika, kako ne bi samo usvajao vokabular, bez mogućnosti da isti stavi u kontekst, te efektivno komunicira s različitim kulturama.

Savezna Republika Njemačka i Ujedinjene Američke Države, područja su s najvećim brojem govornika jezika na koje ćemo se u ovom radu fokusirati, kulture su niskoga konteksta, što znači da je potrebno puno informacija, pisanih ili izgovorenih, prije nego što poruka postane shvatljiva.

Kameni spoticanja kod učenja stranih jezika, posebno jezika s niskim stupnjem konteksta kao što su engleski i njemački su: pretpostavka o sličnostima, korištenje različitih jezika i stilova komunikacija, pogrešne interpretacije neverbalnih poruka, pretpostavke i stereotipi, potreba da vrednujemo, te anksioznost. (Barna, 1998)

Ukoliko ne poznajemo kulturu drugoga naroda, vjerojatnije je da ćemo pretpostaviti sličnosti, nego razlike. Tako se možemo naći u situaciji da smo počinili prometni prekršaj jer smo slijedili pravila države iz koje smo došli, a kako je poznato da “nepoznavanje prava škodi” (Ignorantia Iuris Nocet) to neće biti opravdanje.

Kod korištenja različitih stilova i jezika prilikom komunikacije, vrlo lako može doći do komunikacijskoga šuma, posebno među kulturama koje nemaju previše sličnosti. Doslovno prevođenje izraza, bez oslanjanja na kontekst, može dovesti do vjerovanja kako prenesena poruka nema smisla. Primjer možemo pronaći u engleskom jeziku i izrazu “ichy feet”. Kada bismo ovaj termin preveli na hrvatski, dobili bismo singatmu “svrbljiva stopala” što prosječnom govorniku hrvatskoga jezika ne znači baš ništa, dok izraz u engleskom jeziku označava karakteristiku osobe koja često putuje.

Pozornost prilikom podučavanja engleskoga i njemačkoga jezika, predavač mora pridodati i neverbalnoj komunikaciji, te kulturološkim odrednicama, odnosom određene kulture prema vremenu i prostoru, gestama, te govoru tijela prihvatljivom različitim kulturama. Primjerice u Njemačkoj se točnost cijeni, te će poslodavac, ali i prijatelj kao i bilo koja osoba s kojom ugovorate sastanak očekivati točnost. Kašnjenje se smatra nepoštivanjem tuđega vremena. S druge strane, ukoliko vam poslodavac u Irskoj kaže da dođete u 10:00, nitko neće trepnuti

ukoliko dođete primjerice u 10:15, s obzirom da je u Irskoj kulturi uvriježen izraz “take it easy” (Polako, lako ćemo, kol.) te je odnos prema vremenu prilično opušteniji.

Moramo se osvrnuti i na stereotipe i predrasude, koji znaju biti česti kamen spoticanja u komunikaciji. Imagologija u filmu i književnosti dovela je do kreiranja raznih stereotipa, te često imamo tendenciju da poteze osoba iz različitih kultura interpretiramo kroz prizmu već usvojenih stereotipa, bez obzira na stvarni razlog njihovoga ponašanja (Barna 1998).

Navika ljudi da vrednuju stvari i pojave, odnosi se na tretiranje svega različitoga kao “drugoga” i označava tendenciju čovjeka da normalnim smatra ono što je njemu učestalo, dok sve različito smatra “drugim” i neprirodnim.

Tenzija ili anksioznost može biti česti razlog neuspjeha prilikom učenja stranoga jezika. Učenik odbija prihvatiti ono što mu je strano i nepoznato, često usvaja visoku razinu anksioznosti jer mu njegov govor na stranom jeziku zvuči čudno pa stvara averziju prema govoru, plače i boji se da će nešto izgovoriti krivo što će sugovorniku zvučati smiješno i slično.

4. Obrazovanje u skladu s potrebama tržišta

Tijekom godina, a posebno nakon tehnološkoga buma i globalizacije, društvo u cjelini je uložilo ogromne napore, vrijeme i novac u traženje načina na koje možemo unaprijediti edukaciju. Bez obzira na sve uloženo još uvijek nismo otkrili parametre koji utječu na uspjeh djeteta. Jedina konstanta koja čini razliku upravo je uloga učitelja. Učitelji su motivatori i moraju znati približiti znanje učeniku, te ga uvjeriti da preuzme odgovornost za vlastito obrazovanje. Uloga učitelja je i približiti obrazovanje svakom učeniku ponaosob, poštujući razlike, te potičući inkluziju – jednaku priliku za jednake, a različite.

Tijekom godina, podučavanje stranih jezika svodilo se na usvajanje jezične ili lingvističke komponente jezika, učeniku se sugeriralo kako je nužno usvojiti gramatička pravila, te vokabular određene snage kako bi se usvojio strani jezik. Tržište je, ipak, pokazalo kako treba učenike s nekim drugim kompetencijama. Olakšana mobilnost nakon ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju, omogućila je fluktaciju roba, usluga, ali i ljudi i ideja. Potreba za učenjem stranih jezika se povećala i obrazovanje na školskoj i sveučilišnoj razini više nije moglo pokriti potrebe sve većega broja polaznika, te su vrata učenikima iz različitih društvenih kategorija,

godina ili statusa otvorile mnogobrojne škole stranih jezika. Najzastupljeniji su, naravno, engleski i njemački jezici. Dok smo engleskom jeziku izloženi svakodnevno, putem medija, filmova i glazbe, njemački jezik, ipak, ima manji broj zainteresiranih polaznika, jer je i govorno područje manje, bez obzira na brojku od čak 185 milijuna korisnika, od kojih je 100 milijuna izvornih govornika, njemački se već dugo ne koristi u znanstvenih krugovima te se kao jezik nije u tom smjeru razvijao. Njemački jezik je u znanstvenoj literaturi zamijenjen engleskim jezikom kad su se grane znanosti počele razvijati, te je bilo potrebno razviti i jezik u tom smjeru, kako bismo imali sredstvo za opisivanje novih pojava i društvenih konstrukata. Kako je engleski jezik ispunio tu svrhu, ustoličio se kao lingua franca, te je kao takav, i ostao do danas. Prednost engleskom jeziku daje i činjenica kako se on uči u većini obrazovnih ustanova u svijetu, te je, nakon neuspjeha esperanta i zahvaljujući činjenici da je zvučan, te da u sebi sadrži 60 različitih jezika, što ga čini lakše pamtljivim, postao osnovno sredstvo sporazumijevanja u globalnom svijetu.

5. Erasmus – razmjena studenata, znanja i ideja

Iako Europska unija nema zajedničku obrazovnu politiku, članstvo u ovoj zajednici država članicama priskrbilo je razne pogodnosti u smjeru ujednačenoga vrednovanja obrazovanja (Bologna) kao i projekt Erasmus kao jedan od najuspješnijih projekata Europske unije u kategoriji obrazovanja. Erasmus je studentima pružio najbolje od globalizacije, pruživši priliku svakom studentu studiranje izvan matične zemlje, kao i upoznavanje i učenje stranoga jezika i upoznavanje kulture i tradicije zemlje domaćina. Na ovaj način Europa je uistinu izbrisala granice među studentima, pruživši im priliku da sve odrednice jezika usvoje iz prve ruke, te da uistinu svoje obrazovanje preuzmu u svoje ruke. Erasmus ima tradiciju dugu preko 25 godina, te svake godine 230 000 studenata dobije priliku studirati izvan matične zemlje. U kontekstu učenja engleskoga i njemačkoga jezika projekt Erasmus pruža novi pogled na načine na koji se usvajaju jezik i kultura. Nerazumno bi bilo očekivati kako će svaki student u Republici Hrvatskoj sudjelovati u projektu razmjene studenata, no ovakav bi se vid “učenja za podučavanje” trebao poticati na hrvatskim sveučilištima koja pripremaju studente za poslove u nastavi stranih jezika.

Doživljavanje kulturološkoga šoka potrebno je svakom budućem nastavniku, kako bi se prilagodio kulturi o kojoj će podučavati. Naravno, i engleski i njemački jezik svoje govornike

imaju u velikom broju različitih zemalja s različitim kulturama i tradicijama. Austrijska i njemačka verzija njemačkog jezika neće biti iste, te će svaka sadržavati odrednice kulture zemlje u kojoj se jezik govori. Poznavanje engleskoga jezika, pa ni život u SAD-u, ne jamče razumijevanje svake riječi koju izgovore prosječni govornici na području Republike Irske ili Škotske, iako, i jedni i drugi govore engleskim jezikom. Prosječni će govornik vrlo lako odrediti iz kojeg dijela engleskoga govornoga područja dolazite po različitim terminima na koji opisujete istu stvar ili pojavu. Život u stranoj zemlji omogućava osobi lakše usvajanje interkulturalne kompetencije, te olakšava komunikaciju s pripadnicima različitih zajednica, dok kod nastavnika omogućava i prenošenje stečene interkulturalne kompetencije na učenika.

Svođenje jezika na jezično-lingvističku komponentu pogrešno je jer je bespotrebno oslanjati se na činjenice, gdje izostaje logika. Nema apsolutno ništa prirodno u činjenici što stolicu zovemo stolica. Riječ stolica nema poveznicu s predmetom koji se naziva stolica, osim one koja joj je pridodana. Ove riječi, kao i sve jezično, su simboli, odnosno arbitrarne konstrukcije koje predstavljaju misli onoga koji komunicira. Govor i pisanje nisu jedina dva oblika jezika.

Pri podučavanju engleskoga i njemačkoga jezika mora se težiti učenju što sličnijem prirodnom usvajanju jezika. Kada dijete usvaja jezik, ono ga nema na što prevesti. Kada mu pokažete stolicu, te kažete kako je to stolica, nećete mu ponuditi riječ na drugom jeziku kako biste opisali ovu koju ste upravo izrekli. Prevođenje stvara problem pri komunikaciji jer se jezik i kultura ne mogu prevesti. Jedan od razloga za to je i subjektivnost primatelja poruke koji može riječ prevesti na način koji ne odgovara izvornoj poruci, dijelom zato što ne može pronaći odgovarajuću riječ, a dijelom i zbog činjenice kako je razvoj jezika uvjetovan potrebom zajednice da pronađe opis za određenu stvar ili pojavu, te ne postoji jednaka potreba a opisivanjem jednakih stvari ili pojava. Primjerice Eskimi imaju 50 riječi kojima opisuju snijeg. Pretpostavimo da stanovnici Australije ne trebaju toliko riječi za opisivanje ove pojave.

Možda najbolji primjer kako Erasmus odgaja studenta za svakodnevnu komunikaciju je primjer studentice koja se uputila na studentsku razmjenu u Berlin. Kako prilikom planiranja puta nije uzela u obzir lokalne prilike, te situaciju na tržištu nekretnina, potraga za smještajem nije išla glatko kako je planirala. Uz pomoć rječnika, te s obzirom da se našla u situaciji u kojoj je morala improvizirati, stupila je u komunikaciju sa studentima koji su također bili u potrazi za smještajem. Igrom slučaja, sustanari su joj postali Nijemci, točnije dvojica prijatelja iz

djetinjstva, iz ruralnoga dijela Njemačke. Studentica se, dakle, susrela s više otegotnih okolnosti. Prijatelji iz djetinjstva očito dijele određene kodove, te njihova komunikacija ne mora sadržavati puno informacija kako bi se razumjeli, u kombinaciji sa snažnim naglaskom, te brzinom u govoru otežavala je razumijevanje. Unatoč tome, cimeri nisu ni pokušavali govoriti sporije. “Aber du musst lernen” (Moraš naučiti) govorili su joj. Unatoč početnoj zbunjenosti, upravo je ovakva situacija, situacija kulturološkoga šoka u kojem se studentica našla, omogućila lakše i brže učenje jezika, ali i kulture i tradicije zemlje domaćina.

Zaključak

Obrazovni sustav svake pojedine države mijenja se sukladno promjenama u društvu i potrebama istoga. Najveća potreba za promjenom pristupa predavanju vidljiva je u nastavi engleskoga i njemačkoga jezika, što u osnovnim i srednjim školama, što u visokoobrazovnim ustanovama. Projekt Erasmus pomaže europskim studentima maknuti se iz standardnih okvira, te okvira društva iz kojeg dolaze. Svaki student koji uz pomoć države ili europske zajednice sudjeluje u studentskoj razmjeni, vraća se u društvo bogatiji za iskustvo čije će benefite osjetiti društvo u cjelini. Ulaganje društva u studente, te u pružanje drugačije perspektive pokretačima društva mora imati pozitivne posljedice za cijeli obrazovni sustav. Osim intelektualnog razvoja, te ulaganja u vlastito obrazovanje, učenje drugoga stranoga jezika potaknut će razvoj samopouzdanja kod studenta, a iskustvo studiranja izvan matične zemlje otvorit će nove vidike, ne samo studentu koji u razmjeni sudjeluje, već svakoj osobi s kojom taj student stupi u dovoljno entuzijastičnu komunikaciju. Razvijanje interkulturalne kompetencije kod studenata ključ je odgajanja građanina za europsko društvo čiji smo članovi.

Literatura

Barna, L.M. (1998) *Stumbling Blocks in Intercultural Communication*. In Bennett, M.J. *Basic Concepts of Intercultural Communication: Selecting Readings*, Warmouth, Maine, Intercultural Press

Bennett, M.J. (1993) "Towards Ethnorelativism: A developmental Model of Intercultural Sensitivity" In Paige R.M. Education for the Intercultural Experience, Yarmouth, Maine, Intercultural Press

Corbett, J. (2003) An Intercultural Approach to English Language Teaching. Clevedon: Multilingual Matters

Damen, L. (2003) Closing the Language and Culture Gap. In Lange, D.L. and Paige, R.M. 2003. Culture as the Core: Perspectives on Culture in Second Language Learning, Greenwich

Hall, E.T. (1989) Beyond Culture, New York, Anchor Books

Lazar I., Huber-Kriegler M., Lussier D., Matei G.S., Peck C. (2007) Developing and assessing intercultural communicative competence. A guide for language teachers and teacher educators. Graz: European Centre for Modern Languages. Council of Europe

Meyer M. (1991) Developing Transcultural Competence: Case Studies of Advanced Foreign Language Learners. In Buttjes and Byram 1991. Mediating Languages and Cultures. Clevedon: Multilingual Matters

Ouellet, F. (1991) L'Education interculturelle-essays sur contenu de la formation des maitres. Paris: Editions L'Harmattan.